

Dr. Böröcz István

Funkcionális és digitális analfabetizmus

Funkcionális és digitális analfabetizmus

Bevezető

A ma kezdődő konferencia fő alaptétele, hogy a hagyományos és az egyre fejlődő, változó, új médiumok számottevően befolyásolják a gyerekek motivációit, érzelmi beállítódásait, viszonyulásait az élet számos alapvető kérdéséhez.

A médiatudatosságra, médiaműveltségre való nevelés paradigmái alakulóban vannak, a konferencia ezek tudatosításához, a médiaoktatás tartalmi-módszertani fejlesztéséhez kíván hozzájárulni.

A médiahasználattal, médiatudatossággal kapcsolatos tágabb kérdés-, vagy problémakörön belül érdemes szót ejteni a funkcionális analfabetizmusról és az úgynevezett digitális analfabetizmusról is.

Több mint hipotézis, hogy a funkcionális analfabetizmus terjedéséhez jelentős mértékben hozzájárul az elektronikus vizualitás (televízió, számítógép, internet). Ugyanakkor sok szempontból komoly hátrányt jelent az egyének és a nagyobb közösségek életében is a digitális analfabetizmus, a digitális írástudatlanság. Ráadásul e kétféle analfabetizmus átfedést is mutat, ezért is érdemes mindkettőről szót ejteni. Bizonyára szép számmal akadnak olyan fiatalok, akik digitálisan nem írástudatlanok, bár nem magas színvonalú felhasználók, ugyanakkor eligazodnak a tabletek, az okostelefonok, a közösségi oldalak világában egyszerű módon, a különböző jelek, ikonok segítségével. A számukra fontosnak vélt információkhoz, élményekhez hozzájutnak, esetenként tartalmaikat (többnyire fotókat, egyszerű híreket önmagukról) megoszthatják másokkal, DE! ettől még lehetnek akár funkcionális analfabéták is.

A digitálisan írástudatlan pedig kizárja önmagát a számítógép, az internet, tehát a modern média egy nagyon jelentős, egyre meghatározóbb világából, a funkcionális analfabéta pedig legfeljebb nagyon korlátozottan képes a tudatos médiahasználatra, szélső esetben akár képtelen erre.

Mindkét analfabetizmus kockázatait, veszélyeit, lehetséges következményeit elemezni kell akkor, amikor a médiatudatosságról, a médiaműveltségről, a médiaoktatásról, és mindehhez képest a közszolgálati média feladatairól értekezünk.

A funkcionális analfabetizmus terjedése és újratermelése európai, sőt világjelenség.

A funkcionális analfabetizmussal kapcsolatos, most következő néhány definíciót, megálapítást és következtetést Csoma Gyula és Lada László közös publikációjából idézem:

„A funkcionális analfabetizmus olyan műveltségi állapot, amelyben az olvasni-írni tudás képességeinek megszerzett színvonala egyre kevésbé alkalmas arra, hogy használható legyen új információk befogadására és közlésére, új tudás megszerzésére, feldolgozására és kezelésére, személyközi interakciók lebonyolítására. Az elnevezés az olvasás-írás tudásának funkcionális ellehetetlenülésére utal. Nem az olvasni-írni tudás képességeinek teljes hiányára, még csak nem is az olvasás-írás használatának a hiányára, hanem arra, hogy az olvasni-írni tudás színvonala – az, ami általa felfogható és megérthető, valamint az, ahogyan felfogható és megérthető, illetve az, ami általa kifejezhető, és az, ahogyan kifejezhető – egyre

kevésbé alkalmas arra, hogy használható legyen a személyes fejlődés előmozdítására és a közösség javára. Mégpedig azért nem, mert nem elegendő azoknak az újabb és még újabb feladatoknak az ellátására és a hozzájuk rendelt tudás megszerzésére, melyeknek szükségletei újra és újra megjelennek a munkában és az élet más területein. Az olvasni-írni tudás tehát kifejez valamilyen minőséget, csakhogy az élet közben újabb minőségeket igényel, s az olvasás-írás képességei lemaradnak tőlük, az újabb igényekkel nem tudnak lépést tartani. Ezért a funkcionális analfabéták nem képesek felmérni és megoldani problémáikat a képességeknek (a jártasságoknak és készségeknek) olyan szintjén, mint azok, akik birtokában vannak a kommunikatív képességek szükséges színvonalának.

Ily módon a funkcionális analfabéták képtelenek megvalósítani mindazokat a célokat, amelyekhez pedig veleszületett adottságaik megvannak, de ezeket nem képesek mozgósítani, fejleszteni, adott lehetőségeit sem tudják kihasználni.

A Gutenberg-galaxisban a betű még mindig eltörölhetetlen kifejezője és hordozója a gondolatoknak, a tudásnak, eszköze a gondolkodásnak és a tanulásnak, közvetítője a kommunikációnak. Az olvasás-írás minősége ezért elég pontosan kifejezi a műveltség, a művelődés minőségét, és meghatározza a tanulás lehetséges színvonalát. A tanulás során mással nem helyettesíthető szerepe van. ***A funkcionális analfabetizmus ily módon mindnyájuk korlátozottságát, kiemelten a kommunikációs és a tanulási, újratanulási képességek elégtelenségét jelenti.***

Kialakulását vizsgálva a funkcionális analfabetizmus magyarázataként az UNESCO szakértői kulturális-művelődési okként az »elektronikus vizualitás« (televízió, video, számítógép) tömeghatására hivatkoznak, avagy a videoklip-univerzum előretörésére a Gutenberg-galaxisban, vagyis a »kultúrák csillagháborújára«, amely láthatóan az új erőknél kedvez. E hatás ellentmondásosságára utal azonban, hogy az »elektronikus vizualitásban« megtestesülő információs forradalom ugyanakkor a funkcionális analfabetizmus gátjaiba ütközik: korlátozza, máskor lehetetlenné teszi széles rétegek bekapcsolódását az új információs hálózatba, illetve gyakran művelődési torzulásokat okozó felhasználási devianciákba torkollik.»

A nemzetközi gazdasági válság és a foglalkoztatás kontextusában a kulcsfontosságú készségek elsajátítása a munkaerőpiachoz való hozzáférés érdekében szükségesebb, mint valaha. Az írás-olvasási készségek a jövőben alapvető kompetenciának számítanak. Egy erről szóló tanulmány szerint az EU-ban 2015-ben várhatóan a munkahelyek 75%-a magas vagy közepes szakképzettségi szintet követel majd meg. Az unióban nagyjából 20-30 százalékra tehető a funkcionális analfabéták aránya.

Néhány adalék a digitális írástudatlanságról:

Az NHIT (Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács) közelmúltból származó becslése szerint a digitális írástudatlanság problémaköre a magyarok közel felét érinti még most is.

Mindeközben egy másik fontos adat: 700 ezer informatikus hiányzik az EU-ban! Az EU versenyképességét is jelentősen befolyásoló szakemberhiány van kialakulóban. Hogy ez visszavezethető-e a digitális analfabetizmusra, és/vagy a funkcionális analfabetizmusra, azt elemezni kellene, de a szám nagyságrendje önmagában is elgondolkodtató.

Térjünk át arra, hogy mit tehet a Közmédia annak érdekében, hogy minél kisebb legyen azoknak a leszakadóknak az aránya, akiknél eleve nehéz érvényesíteni a tudatos médiahasználatot, illetve ezen alaphelyezeten való javításon túl – azaz a kétféle analfabetizmus visszaszorításában történő szerepvállaláson túl – mit is tehet és tett a Közmédia az elmúlt években a tudatosabb médiahasználat erősítése érdekében.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, hogy a Közmédiára irányadó *Közszolgálati Kódex* milyen instrukciókat, célokat, elveket fogalmaz meg. Ezek irányadók akkor is, ha nem tekinthető a Kódex jogszabálynak. A Kódex normáit a Közmédia a napi gyakorlatban figyelembeveszi, e normák alapján működik. Tisztában kell lennünk azzal, hogy ezek a normák megfelelőek-e. Nézzük meg, hogy a konferencia tárgyával és céljaival összefüggésben mit ír elő a Közszolgálati Kódex (a felsorolás és az idézetek csak példa jellegűek):

A közszolgálati médiaszolgáltatás céljai (kifejezetten a gyermekekkel, illetve a tudatos médiahasználattal kapcsolatos célokat emelem ki):

- az életkoruk, testi, szellemi vagy lelki állapotuk, társadalmi körülményeik következtében súlyosan hátrányos helyzetben levő csoportoknak, valamint a fogyatékkal élőknek a médiaszolgáltatásokkal szemben támasztott sajátos igényeinek kielégítése, tekintettel a közszolgálati médiaszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés jogára. (A funkcionális analfabéta vagy éppen a digitális analfabéta vajon hátrányos helyzetűnek tekinthető-e? Hajlok arra, hogy erre igent válaszoljak. És ha igen, akkor ehhez képest is érdemes értelmezni a Kódexet.)
- a kiskorúak testi, lelki, erkölcsi és kulturális fejlődését, érdeklődését szolgáló, ismereteit gazdagító műsorszámok, valamint a gyermekvédelem céljait szolgáló ismeretterjesztő, felvilágosító műsorszámok készítése és közzététele.

A közszolgálati médiaszolgáltatás törekszik

- az *új technológiák* és *műsorterjesztési módok* bátor alkalmazására, kiemelt szerep vállalására az új digitális és médiaszolgáltatások feltérképezésében és közérdeket szolgáló kihasználásában.
- a tudatos médiahasználathoz szükséges ismeretek és képességek megszerzésének elősegítésére és fejlesztésére műsorszámainak segítségével, illetve *a médiaszolgáltatáson kívüli egyéb tevékenységek által*.

A gyermekkorúak védelmével és támogatásával kapcsolatos feladatok ellátásának elvei

A közszolgálati médiaszolgáltatás célja, hogy hozzájáruljon a gyermekek és fiatalok testi, szellemi, lelki fejlődéséhez, szociális, kulturális és erkölcsi jólétének előmozdításához. A közmédia műsorpolitikájának szerves részét képezik az e korosztályoknak szóló, rendszeresen és számukra megfelelő időpontban sugárzott műsorszámok, amelyeken keresztül elő lehet segíteni e korosztályok szocializációját, erkölcsi, szellemi és lelki fejlődését.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a Közszolgálati Kódex körültekinően ad iránymutatást, jól igazít el. Ha a Közmédia zsinórmértékként használja a Kódexet, akkor megfelelően képes hozzájárulni azon célok eléréséhez, amelyeket egyebek mellett ez a konferencia is hivatott megfogalmazni.

A személyes véleményem az, hogy a Közmédia ténylegesen törekszik a Kódex szerint működni, ezt majd a következőkben tényekkel is szeretném alátámasztani.

Mit tett és tesz a Közmédia a Kódexben megfogalmazott célok elérése érdekében?

2012. december 22-én elindult az M2 Gyermekcsatorna, elsősorban a 4 és 12 év közöttieknek szánt műsorokkal.

Az M2 legfőbb hívó szavai: erőszakmentes, tanulságos, barátságos, értékes magyar gyermekcsatorna:

- Erőszakmentes, tanulságos, barátságos, vidám, európai és magyar értékek;
- Klasszikus, máshol nem megtalálható sorozatok a Közmédia gazdag archívumából és top gyerektartalmak.

Letisztult arculat:

Az összes sorozatra jellemzőek a békés, nyugodt képek, nincsenek ijesztő hanghatások.

A saját gyártású sorozatok közül emeljük ki a Hetedhét Gyerekhíradót.

A Gyerekhíradó gyerekvédelmi sorozatai a gyerekek és a szülők edukálását tűzik ki célul.

A csatorna újrapozicionálásával a Közmédia sikeres lépést tett arra, hogy a fiatalabb generációk számára is szolgáltatson a közszolgálati televízióktól elvárt színvonalú tartalmakat.

A közszolgálati csatornák közönsége Európa-szerte egyre idősödik, így minden köztelevízió számára komoly erőfeszítést jelent, hogy a kereskedelmi televíziókkal szemben a gyerekek és fiatal felnőttek körében is versenyképes maradjon.

Az M2 stratégiája kétirányú: napközben (6-20h) a 12 év alatti **gyerekeknek**, este pedig a **fiatal értelmiségieknek**, a kisgyermekes családok felnőtt tagjainak kínál műsorokat, úgy, hogy színvonalában és tartalmában beleilleszkedik ugyan a mai kor elvárásaiba, de **erőszakmentes értékrendjével, a hagyományok és az újdonságok ötvözésével** egyedülálló szórakozási alternatívát teremt mindkét korosztály számára.

A tavaly decemberi indulást követően **az M2 hamar elnyerte mind a gyerekek, mind pedig szüleik tetszését**, sőt – a gyermekcsatornák között egyedülként – gyermekműsorai az 50 évnél idősebbek körében is nagy népszerűségnek örvendenek. Az M2 elért közönsége az indulás óta folyamatosan nőtt, augusztusra már meghaladta a napi 24%-ot a 4–12 évesek körében. Ez naponta kb. 210 ezer gyermek nézőt jelentett a nyár utolsó hónapjában, amivel ekkor **az M2 a legnagyobb napi elérésű gyermekcsatorna lett.**

A nyári iskolai szünetben a csatorna közönségaránya a 4–12 éveseknél a megelőző időszak 7,8%-os eredményéről 11,7%-ra nőtt, amivel a gyerekeknek szóló csatornák körében **legnagyobb mértékű emelkedést könyvelhette el.** A 18–49 évesek körében az M2 közönségaránya ugyanebben az időszakban a gyermekműsor sávjában is 3,1% volt, a legmagasabb az összes gyermekcsatornáé között. A csatorna nézői részesedése a gyerekek szempontjából kiemeltnek tekinthető **reggel 6 és 10 óra közötti időszakban** a legmagasabb: a szünidőben ebben a sávjában 15,8%-kal **az M2 a legnézettebb csatorna** volt a saját célcsoportjában.

A Közmédia rádiós műsorkínálatából is említsünk példákat. Megoldási javaslatok az Y-generáció problémáira, popkulturális, mentálhigiénés programok a Petőfi Rádióban.

Kultúrfitnesz: napi popkulturális műsor Horváth Gergővel és Péczeli Dórával.

Humán erőforrás program minden hétköznap este 7-től.

Állandó összetevők: zene, könyv, film, okos emberek.

Szabad Egyetem: sorozatok fiatal zenészekkel, művészekkel, tudósokkal a szibériai ősmagyar-átasoktól a kortárs hiphop dalszövegek elemzéséig.

Allandó előadóink között nyelvész, pszichoterapeuta, régész-történész és a zenei szubkultúrák kutatója egyaránt megtalálható.

Heti rendszerességgel jelentkező egyórás műsor a mindennapi függőségekről Babucs Krisztával. A komolyabb addíciók mellett a rejtett, vagy nehezebben megfogható függőségeket is megmutatjuk: társfüggőség, mobiltelefon-függőség, közösségioldal-függőség. Megszólalnak a szakértők, megoldási javaslatok hallhatók, és ismertetjük a gyógyultak pozitív példáit.

A broadcaston túli lehetőségek:

– **Speciális médiatartalmak – az informatikai fejlesztés most folyik.**

– A Z-generáció tagjai (a „digitális bennszülöttek”), elsősorban a közösségi médiumok (Facebook, Youtube, Twitter stb) révén ma már nem elsődlegesen tartalomfogyasztók, hanem intenzíven és önállóan kommunikálnak, véleményük van, és ezt az online fórumokon lelkesen artikulálják.

– Tartalomgyártókká válnak egy olyan arénában, ahol semmilyen értékalapú támogatást, vagy visszajelzést nem kapnak. Sokan elveszítettnek gondolják ezt a generációt, mi ebben a helyzetben éppen lehetőséget látunk: a saját nyelvükön próbáljuk megszólítani a gyerekeket. Véleményt, értékelést, támogatást kaphatnak a saját nyelvükön.

A Közmédia kísérlete újszerű: megszólítja a fiatalokat az innovatív médiával, **törekszik a kreatív energiák becsatornázására.**

Az MTVA stratégiai együttműködési rendszere is jelzi a Közmédia elkötelezettségét:

– Együttműködés a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium *Jogos a kérdés* programjával, a Kimi figurával megjelenített Gyermekbarát Igazságszolgáltatás programmal:

- Mit csinál a rendőr, a bíró, az ügyvéd?
- Hová fordulhatsz, ha bántanak?
- Hogyan internetezz biztonságosan?

– Az MTVA **stratégiai együttműködésre** lépett a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálattal, azzal a céllal, hogy a Gyermekmentő tevékenységének bemutatásán keresztül **hívja fel a társadalom figyelmét a gyermekeket érintő problémákra, a hátrányos helyzetű gyermekekre.** Az együttműködés keretein belül **több órányi televíziós és rádiós tartalom és társadalmi célú hirdetés készül és jut el a nézőkhöz** a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat által kiemelten kezelt területekről, többek között a Lovasterápiás Szövetség vagy a Gyermekparlament eseményeiről.

– Az MTVA szintén **stratégiai partnere az NMHH Bűvösvölgy-projektjének**, hiszen az M2 gyereksatorna kiemelten fontosnak tartja a **gyerekek tudatos médiafogyasztásra** nevelését.

Érdemes említeni a Közmédia-napot, az MTVA legnagyobb **családi rendezvényét**, amely immáron második alkalommal került megrendezésre a Millenáris Parkban.

A rendezvény egész napos műsorfolyama a család köré épül. A Park területén belül több helyszínen zajló rendezvény kicsiknek és nagyoknak egyaránt kínált **érdekes és hasznos programokat.** A Közmédia Nap is bőven kínál alkalmat a médiatudatos gondolkodás erősítésére. Napközben mintegy ötvenezer ember fordult meg a rendezvényen.

2012 decemberében *Jónak lenni jó* címmel **jótékonysági akciót** indított a Közmédia a 20 éves **Dévai Szent Ferenc Alapítvány** megsegítésére. Az akció csúcspontja a december 16-ai **maratoni** *Jónak lenni jó* című **élő adás** volt, amelyben a Közmédia magyarországi és határon túli nézőinek **segítségével** több mint 100 millió forint gyűlt össze az Alapítvány javára. Látszólag talán ez a műsorfolyam – beleértve a megelőző sokhetes kampányt – sem tartozik szorosabban a konferencia témájához, de ha jobban belegondolunk, akkor egy ilyen monstre műsor is nagyszerű lehetőségeket biztosíthat a tudatos és felelős gondolkodás és magatartás erősítésére.

Idén decemberben pedig a Caritas gyermekekkel kapcsolatos tevékenysége áll az immáron hagyományos *Jónak lenni jó* program középpontjában.

Lehetne folytatni a példák felsorolását, hogy az integrált Közmédia a saját társadalmi **felelőssége** jegyében milyen módon és módszerekkel próbál a rendelkezésére álló eszközökkel támogatást nyújtani a konferencia témája szerinti területeken, de illik az idővel is gazdálkodni.

Záró gondolatok:

- Abból indultam ki az előadásom elején, hogy a funkcionális analfabetizmus és a digitális analfabetizmus jelenségének ismeretében és figyelembevételével szükséges és indokolt foglalkozni a tudatos médiahasználat kérdéskörével.
- A kétféle analfabetizmus arányainak a csökkentése, visszaszorítása növeli azoknak az arányát, akik ténylegesen bevonhatók a tudatos médiahasználók körébe, média alatt értve a média teljességét, tehát az informatikai, illetve számítógépes alapon működő médiát is.
- És itt van egy paradoxon. A Közmédia, bár a hivatkozott Közszolgálati Kódex szerinti filozófiája kifejezetten pozitív irányultságú, és napi gyakorlatában törekszik is ennek a filozófiának maximálisan megfelelni, de mégiscsak beletartozik az „elektronikus vizualitás” fogalomkörébe, és – szándékai ellenére – hozzájárulhat akár a funkcionális analfabetizmus terjedéséhez is, ha nem is olyan mértékben, mint a média más szereplői. Ezt az ellentmondást kell a Közmédiának feloldania, és nagyfokú felelősséggel használnia a rábízott eszközrendszert, hogy ténylegesen képes legyen eredményesen részt venni a kétféle analfabetizmus visszaszorításában, megfékezésében.
- A Közmédia feladata az is, hogy – mintegy a tudatos médiahasználatra nevelés előfeltételeként – olvasásra biztasson mindenkit, különösen a gyerekeket. Aki nem olvas eleget, annak szegényes lesz a szókinccse, az nem tudja magát megfelelően kifejezni, annak előbb-utóbb szegényes lesz a gondolkodása, és az élet minden területén egyre inkább hátrányba kerül.
- A Közmédia önmagában, egyedül csak korlátozott eredményekre képes ezen a területen. Az összefogás erősítése szükséges a különböző kormányzati, szakmai, oktatási, tudományos körökkel, intézményekkel. Az összefogás számos területen már létrejött, de ennek kiterjesztése, határozottabbá tétele javíthatja a tudatos médiahasználat elterjedését.